

การศึกษาในระบบ : สัญญาณแห่งวิกฤตและโอกาสในการพัฒนา FORMAL EDUCATION : SIGNS OF CRISIS AND OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT

เมธชนนท์ ประจวบลาภ*

นักวิชาการอิสระ

Metchanon Prajuablap*

Independent Academic

*Corresponding Author E-mail : edu.ynet@gmail.com

(วันที่รับบทความ : มกราคม 18, 2567 ; วันที่แก้ไขบทความ : กุมภาพันธ์ 7, 2567 ; วันที่ตอบรับบทความ : กุมภาพันธ์ 14, 2567)

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมด้านนโยบายทางการเมือง ทิศนคติทางการเมืองของคนรุ่นใหม่ การเข้าสู่ตลาดแรงงานของประชากรจากปัญหาเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์จากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากร และเทคโนโลยีดิจิทัลที่เข้ามาอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ทุกที่ทุกเวลา ทำให้การศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีลักษณะขาดความยืดหยุ่น ไม่สามารถปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ส่งผลให้การศึกษาในระบบโรงเรียนได้รับความนิยมลดลง มีการควมรวบหรือยุบโรงเรียนมากขึ้น รวมถึงอาจมีการเปลี่ยนแปลงสถานที่จัดการศึกษาไปสู่พื้นที่อื่นที่ไม่ใช่โรงเรียน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องดำเนินการ (1) ปรับปรุงกฎระเบียบ ข้อบังคับของการจัดการศึกษาให้มีความยืดหยุ่นคล่องตัว (2) พัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัยและใช้งานได้จริงในชีวิตประจำวัน (3) พัฒนาครูให้มีทักษะการสอนสมัยใหม่ (4) เชื่อมโยงการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และ (5) เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศภายใต้สังคมผู้สูงอายุ เพื่อให้การศึกษาในระบบสามารถธำรงรักษาบทบาทการเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและสังคมต่อไป

คำสำคัญ : การศึกษาในระบบ, การศึกษาขั้นพื้นฐาน, วิกฤต, การพัฒนาการศึกษา

Abstract

Formal education, impacted by shifting political priorities, economic turmoil, and demographic changes like aging society, finds itself at a crossroads. Its historical inflexibility in adapting to contemporary needs, manifested in curricula lagging behind practical realities, teachers ill-equipped for modern pedagogy, and regulations stifling innovation, is driving a declining trend in popularity and a surge in alternative options. To regain its central role as society's learning hub, education must undergo a paradigm shift : (1) embracing flexible regulations that respond to evolving societal demands, (2) modernizing curricula to prioritize contemporary relevance and real-world application, (3) empowering teachers through continuous professional development initiatives, (4) bridging the non-formal, informal education divide and (5) preparing individuals to be part of an aging society. Only through proactive adaptation can formal education remain relevant and thrive in the face of a dynamic and challenging world.

Keywords : Formal Education, Basic Education, Crisis, Education Development

บทนำ

การศึกษาในระบบหรือการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) เป็นรูปแบบการศึกษาประเภทหนึ่งของประเทศไทย คำว่าการศึกษาในระบบเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อรัฐบาลประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 เป็นกิจกรรมการศึกษาที่มีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำแบบแผนการจัดการศึกษามาจากตะวันตกเพื่อผลิตกำลังพลออกไปเป็นข้าราชการตามความจำเป็นของประเทศในขณะนั้น (ทองอยู่ แก้วไทรฮะ, 2544) การศึกษาในระบบมีลักษณะเรียงเป็นโครงสร้างตามระดับ จากระดับต่ำไปยังระดับสูง

กำหนดโครงสร้างด้านจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผลอย่างชัดเจนตายตัว (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, 2542) รวมถึงกำหนดโครงสร้างและวิธีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบแบบแผนเคร่งครัดเป็นรูปธรรม มีกลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มเด็ก เยาวชน วัยรุ่นวัยเรียน เพราะเป็นช่วงอายุที่บุคคลส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพ ไม่มีภาระ จึงมีเวลาอย่างเต็มที่ในการเข้ารับบริการการศึกษา (ทองอยู่ แก้วไพเราะ, 2544) โดยเฉพาะช่วงอายุระหว่าง 7-15 ปี จะถูกกำหนดให้เข้ารับการศึกษาขั้นพื้นฐานในระบบ เนื่องจากเป็นประชากรที่กฎหมายการศึกษาภาคบังคับบัญญัติไว้ (พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545, 2545) และการให้ความสำคัญต่อการบริการการศึกษากับกลุ่มเป้าหมายในสถานศึกษาเป็นหลัก อาทิ โรงเรียน วิทยาลัย สถาบัน และมหาวิทยาลัย

อย่างไรก็ตามตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาการดำเนินการจัดการศึกษาในระบบของประเทศไทย รัฐบาลได้ลงทุนขนาดใหญ่ในโครงสร้างพื้นฐานด้านการศึกษา โดยมีเป้าประสงค์สำคัญเพื่อผลิตทรัพยากรมนุษย์เพื่อมาเป็นกำลังหลักในการพัฒนาหรือสร้างรายได้ให้กับประเทศ อย่างไรก็ตามหากพิจารณาสารสนเทศด้านการศึกษา จะพบว่า มีสถานศึกษาจำนวนมากกว่า 37,000 แห่งที่มีข้าราชการและบุคลากรทางการศึกษา ครู อาจารย์ มากกว่า 634,000 คน และงบประมาณรายจ่ายของรัฐบาลมากกว่า 480,000 ล้านบาท (ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 2565) ส่งผลให้การศึกษาในระบบ เป็นบริการสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับบุคคลจำนวนมาก รวมถึงเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่มีความสามารถรองรับการให้บริการแก่ประชาชน ส่งผลให้เจตคติของประชาชนยอมรับโดยปริยายว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการศึกษากระแสหลักของชาติ แต่อย่างไรก็ตามการบัญญัติให้การศึกษาในระบบโรงเรียนมีลักษณะโครงสร้างด้านจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลา ของการศึกษา การวัดและประเมินผลที่ชัดเจนและเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษานั้น เป็นการกำหนดรูปแบบการศึกษาในวงแคบ ไม่สนองตอบต่อทิศทางการพัฒนาประเทศและไม่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2563) อีกทั้ง เป็นการแยกส่วนการดำเนินงาน ไม่สามารถผสมผสานหรือบูรณาการร่วมกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอันเป็นการขัดเจตนาารมณ์สำคัญของการศึกษาชาติที่ต้องการให้สถานศึกษาจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564 : 235) ส่งผลให้การศึกษาในระบบโรงเรียน โดยเฉพาะการศึกษาภาคบังคับและการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปรารถนาจากความยืดหยุ่น ปรับตัวได้ช้า ใช้ระยะเวลายาวนานในการปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น การสิ้นสุดการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด (Covid-19) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและสภาพเศรษฐกิจ ฉะนั้น การศึกษาในระบบจึงไม่สามารถผลิตบัณฑิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานและสภาพบริบททางสังคมปัจจุบัน (กองบรรณาธิการ The Active, 2563 : ออนไลน์) รวมถึงการที่บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาแล้วไม่มีทักษะตามที่สถานประกอบการต้องการ และไม่สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียนที่มีความหลากหลายมากขึ้นอีกด้วย (ปรัชญา เวสารัชช์, 2562)

จากสถานการณ์และสภาพปัญหาของการศึกษาในระบบที่กล่าวข้างต้น ผู้เขียนได้มองเห็นถึงสัญญาณวิกฤตหลายประการที่มีอิทธิพลให้การศึกษาในระบบเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นการศึกษากระบวนทัศน์ใหม่ โดยมีทิศทางการจัดการศึกษาแตกต่างจากปัจจุบัน เป็นการศึกษากระแสรอง ความนิยมของประชาชนลดลง รวมถึงอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ แต่ก็เห็นว่าสัญญาณแห่งวิกฤตนั้น สามารถเป็นโอกาสให้รัฐบาลกระทรวงศึกษาธิการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการศึกษาในระบบ ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการศึกษาในระบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงได้เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับสามัญทัศน์การศึกษาในระบบ สัญญาณแห่งวิกฤต และโอกาสในการพัฒนา

1. สามัญทัศน์การศึกษาในระบบ

ผู้เขียนบทความขอนำเสนอข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในระบบ ประกอบด้วย ความหมาย โครงสร้างการจัดการศึกษา บทบาทและเป้าหมายการศึกษาในระบบ และกลุ่มเป้าหมายหลัก มีรายละเอียดดังนี้

1.1. ความหมาย

การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษากระแสหลักที่คนส่วนใหญ่ในสังคมรู้จักเป็นอย่างดี เนื่องจากทุกคนต้องเข้ารับการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยมีนักวิชาการและหน่วยงานต่าง ๆ ให้นิยามความหมายของการศึกษาในระบบไว้หลากหลาย ส่วนมากนิยามไปในทางเดียวกัน หากพิจารณาจากกฎหมายการศึกษาชาติ พบว่า การศึกษาในระบบ

หมายถึง การศึกษาใด ๆ ที่กำหนดโครงสร้างด้านจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัด และประเมินผลอย่างชัดเจน (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, 2542) สอดคล้องกับสุมาลี สังข์ศรี (2562) ให้ความหมายไว้ว่า การศึกษาในระบบเป็นรูปแบบการศึกษาที่มีกฎระเบียบค่อนข้างตายตัว ครอบคลุมด้าน หลักสูตร อายุผู้เรียน ระยะเวลาเรียน สถานที่เรียนที่ต้องเป็นพื้นที่ที่ถูกจัดไว้สำหรับการเรียนการสอนเฉพาะ คุณสมบัติของผู้สอน การวัดประเมินผล การเลื่อนชั้นเรียน และการสำเร็จการศึกษา สอดคล้องกับบุศรา นิยมเวช (2563) ที่ได้ นำเสนอไว้ว่า การศึกษาในระบบเป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่มีโครงสร้างชัดเจน แบ่งชั้นเรียน ตามอายุ มีลำดับขั้น ตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูง กำหนดสถานที่ในการเรียน และการเรียนจะเน้นในเรื่องของอนาคต

สรุปได้ว่า การศึกษาในระบบ หมายถึง กิจกรรมการศึกษาประเภทหนึ่งที่มีการกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาเรียน อายุของผู้เรียน สถานที่เรียน การวัดประเมินผล และการสำเร็จการศึกษาไว้อย่าง เป็นระเบียบแบบแผน ชัดเจนและมีความเคร่งครัดของกฎเกณฑ์

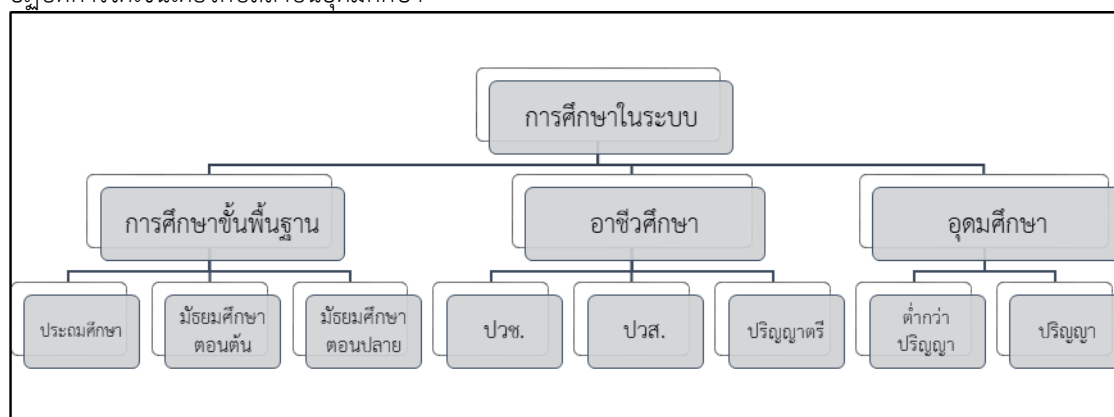
1.2. โครงสร้างการจัดการศึกษา

การศึกษาในระบบมีโครงสร้างกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดเรียงระดับตั้งแต่ระดับต่ำไปยังระดับสูง ผู้เรียนจะต้องเข้ารับการศึกษาระดับก่อนจึงจะมีสิทธิเข้ารับการศึกษาระดับที่สูงขึ้น ประกอบด้วยการศึกษา 2 ระดับ (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, 2542) ดังนี้

1) การศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดไม่น้อยกว่า 12 ปีก่อนระดับอุดมศึกษา ได้แก่ ประถมศึกษา 6 ปี, มัธยมศึกษา ตอนต้น 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี

2) อุดมศึกษา แบ่งเป็นสองระดับ คือ ระดับต่ำกว่าปริญญา (ประกาศนียบัตร และอนุปริญญา) และระดับ ปริญญา (ปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก)

นอกจากนี้ ยังมีการจัดการศึกษาประเภทอาชีวศึกษา เพื่อผลิตกำลังคนให้มีความรู้ความสามารถด้านฝีมือ ทักษะวิชาชีพต่าง ๆ (สุมาลี สังข์ศรี, 2562) คือ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) เทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลาย, ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) เทียบเท่าอนุปริญญา และในปัจจุบันอาชีวศึกษาได้ประกาศใช้เกณฑ์มาตรฐาน คุณวุฒิอาชีวศึกษาระดับปริญญาตรีสายเทคโนโลยีหรือสายปฏิบัติการ (ประกาศคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, 2562) ทำให้สถาบันอาชีวศึกษาที่มีความพร้อมสามารถจัดการศึกษาอาชีวศึกษาในระดับปริญญาตรีสายเทคโนโลยีหรือสาย ปฏิบัติการได้เช่นเดียวกับสถาบันอุดมศึกษา

แผนภาพที่ 1 โครงสร้างการศึกษาในระบบ (เมฆชนนท์ ประจวบลาภ และคณะ, 2566)

จากโครงสร้างการศึกษาในระบบตามแผนภาพที่ 1 สรุปว่า โครงสร้างการศึกษาในระบบประกอบด้วย กิจกรรมทางการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ประถมศึกษา/มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอน ปลาย) ระดับอาชีวศึกษา (ประกาศนียบัตรวิชาชีพ/ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงและปริญญาตรี) และระดับอุดมศึกษา (ต่ำกว่าปริญญาและระดับปริญญา) สำหรับบทความฉบับนี้ ผู้เขียนจะเน้นการนำเสนอเนื้อหาเฉพาะการศึกษาขั้น พื้นฐานเป็นหลัก เนื่องจากเป็นระดับการศึกษาที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในระดับอื่นที่สูงขึ้น

1.3. บทบาทและเป้าหมายการศึกษาในระบบ

การศึกษาในระบบมีบทบาทสำคัญต่อบุคคลในช่วงวัยต้นของชีวิต เนื่องจากการศึกษาในระบบทำหน้าที่ ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่จำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ได้แก่ ภาษา อ่าน เขียน สื่อสาร คำนวณ หน้าที่พลเมือง

จริยธรรม เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ สังคมและการปกครอง ซึ่งความรู้พื้นฐานเหล่านี้จะนำไปสู่การเตรียมตัวให้มีความพร้อมในการประกอบอาชีพ และศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น รวมถึงปูทางไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต (สุมาลี สังข์ศรี, 2562) สำหรับเป้าหมายการจัดการศึกษาในระบบ ผู้เขียนรวบรวมข้อมูลมาตรฐานการศึกษาชาติ จุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งเป็นตัวแทนหลักสูตรการศึกษาในระบบ ประกอบงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าเป้าหมายของการศึกษาในระบบมี 3 ด้าน คือ

1. เป้าหมายการจัดการศึกษาของชาติ : สะท้อนได้จากยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ กำหนดเป้าหมายให้คนไทยทุกช่วงวัย เป็นคนดี เก่ง มีคุณภาพ พัฒนาการที่รอบด้าน มีสุขภาวะที่ดี มีจิตสาธารณะ รับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มีวินัย รักชาติ ศีลธรรม เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษและภาษาที่ 3 มีนิสัยรักการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, 2561 : ออนไลน์) โดยยุทธศาสตร์ชาติได้นำมาสู่การกำหนดมาตรฐานการศึกษาชาติ พ.ศ. 2561 ซึ่งเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของบุคคลที่เกิดจากการเข้ารับการศึกษาระดับชั้น ทุกรูปแบบ โดยคาดหวังให้ทรัพยากรมนุษย์มีลักษณะเป็นคนไทย 4.0 ธำรงความเป็นไทยและแข่งขันได้ในเวทีโลก ซึ่งต้องมีคุณลักษณะขั้นต่ำ 3 ด้าน คือ (1) ผู้เรียนรู้เพื่อสร้างงานและคุณภาพชีวิตที่ดี (2) ผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อสังคม ที่มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน และ (3) พลเมืองที่เข้มแข็งเพื่อสันติสุข (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562)

2. เป้าหมายหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน : สะท้อนจากจุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่ต้องการทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีความรู้ ความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา ใช้เทคโนโลยี มีทักษะชีวิต สุขภาพกายและจิตดี รักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีจิตสำนึกอนุรักษ์วัฒนธรรม ภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อม และมีจิตสาธารณะ ตลอดจนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นสุข (ธีรศักดิ์ อุปไมยอริชัย, 2560)

3. เป้าหมายของสังคมต่อการศึกษาในระบบ : งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสำรวจการตัดสินใจของผู้ปกครองต่อการส่งบุตรหลานเข้าเรียนโรงเรียนในระบบขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง พบว่า ผู้ปกครองจะตัดสินใจให้บุตรหลานเข้าโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดใหญ่และมีชื่อเสียง เพราะมีนักเรียนสอบเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาจำนวนมาก และมีศิษย์เก่าที่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน (ธนพล ชัยชนะ, 2560) สะท้อนให้เห็นว่าเป้าหมายของสังคมต่อการศึกษาในระบบ คือ การเป็นแหล่งวิทยาการที่สามารถพัฒนาศักยภาพผู้เรียนให้มีความรู้ที่จำเป็นต่อการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นและสามารถประกอบอาชีพจนประสบความสำเร็จ

ดังนั้น การศึกษาในระบบมีบทบาทเป็นพื้นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพและการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นของบุคคล มีเป้าหมายสำคัญ คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความเข้มแข็งทั้งกาย ใจ ปัญญา ความเป็นพลเมือง มีทักษะขั้นพื้นฐานในการดำรงอยู่ในสังคมโดยไม่เป็นภาระผู้อื่น ยึดมั่นการปกครอง ภูมิปัญญา ความเป็นไทย อนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญา ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศตามสถานภาพของตนเอง

1.4. กลุ่มเป้าหมายหลัก

การศึกษาแต่ละรูปแบบต่างก็มีกลุ่มเป้าหมายหลักเป็นของตนเอง เช่น การศึกษานอกระบบมีกลุ่มเป้าหมายหลักเป็นบุคคลที่ต้องการความยืดหยุ่นในการเรียนรู้เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้เรียน สำหรับกลุ่มเป้าหมายหลักของการศึกษาในระบบส่วนใหญ่จะเป็นช่วงวัยเรียนหรือเด็กและเยาวชนที่มีอายุ 7-24 ปี จำแนกได้ คือ ระดับประถมศึกษา อายุระหว่าง 6-12 ปี, มัธยมศึกษา อายุระหว่าง 13-18 ปี และอุดมศึกษา อายุระหว่าง 19-24 ปี (สุมาลี สังข์ศรี, 2562) จำนวนประชากรที่ใช้บริการการศึกษาในระบบ ปี 2566 พบว่า มีเด็กและเยาวชนเข้าศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษา-มัธยมศึกษา/อาชีวศึกษา รวมทั้งสิ้น 9,147,753 คน แบ่งเป็นระดับประถมศึกษา 4,542,525 คน, มัธยมศึกษาตอนต้น 2,233,759 คน, มัธยมศึกษาตอนปลาย 1,389,632 คน, และ อาชีวศึกษา (ปวช./ปวส.) 981,837 คน (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2566 : ออนไลน์) กล่าวได้ว่ากลุ่มเป้าหมายหลักของการศึกษาในระบบ ส่วนใหญ่จะเป็นประชากรช่วงวัยตอนต้นหรือกลุ่มเด็กและเยาวชนที่มีอายุระหว่าง 7-24 ปี หรือประมาณการคิดเป็นร้อยละ 14 ของจำนวนประชากรทั้งหมด

2. สัญญาณแห่งวิกฤต

สัญญาณแห่งวิกฤตที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาในระบบ ผู้เขียนทำการพิจารณาจากสภาพแวดล้อม 4 ด้านที่จับต้องได้และเป็นรูปธรรม คือ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ซึ่งการตรวจสอบสภาพแวดล้อมทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีจะช่วยให้เห็นแรงผลักดันและแนวโน้มสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของระบบ (สมิทร สุวรรณ, 2554) ซึ่งพบสัญญาณแห่งวิกฤต ดังนี้

2.1. สัญญาณทางการเมือง

ผู้เขียนนำเสนอสัญญาณทางการเมือง 2 มิติ คือ มิติทางด้านนโยบายหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และมิติทางด้านทัศนคติทางการเมืองของกลุ่มเป้าหมาย

1. มิติทางด้านนโยบายหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้อง: จากคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2566 นโยบายการศึกษา พบว่า มีการกำหนดให้มีการปฏิรูประบบการศึกษา การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และการกระจายอำนาจทางการศึกษาให้ผู้เรียนเข้าถึงการเรียนรู้อย่างทั่วถึง (เศรษฐา ทวีสิน, 2566) โดยเฉพาะประเด็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการกระจายอำนาจทางการศึกษาให้ผู้เรียน เป็นแนวคิดที่เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ตัดสินใจสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตามความพร้อมและความสนใจ โดยผสมผสานการศึกษาหลากหลายรูปแบบนอกจากการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน ขณะเดียวกันรัฐบาลได้ประกาศใช้กฎหมายส่งเสริมการเรียนรู้ พ.ศ. 2566 โดยปรับโครงสร้างสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน.) เป็น กรมส่งเสริมการเรียนรู้ และมีการบัญญัติให้การจัดการเรียนรู้ตามกฎหมายดังกล่าวต้องเปิดโอกาสให้เด็กตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับ สามารถเข้ารับการเรียนรู้จากการศึกษานอกระบบได้โดยไม่ต้องเข้าสู่วัยการศึกษาในระบบโรงเรียนเหมือนแนวปฏิบัติที่เคยดำเนินการมาในอดีต (พระราชบัญญัติส่งเสริมการเรียนรู้ พ.ศ. 2566, 2566) จากมติทางนโยบายและกฎหมายข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่า การแถลงนโยบายด้านการศึกษาเพื่อปฏิรูปการศึกษานั้น มีความตรงกันข้ามกับแนวคิดการศึกษาในระบบที่กำหนดบทบาทให้ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้เรียนหรือการตัดสินใจว่าผู้เรียนจะเรียนรู้เนื้อหาสาระใดขึ้นอยู่กับครูเป็นผู้กำหนด ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการเรียนการสอนแบบดั้งเดิม อีกทั้ง กฎหมายส่งเสริมการเรียนรู้ได้เปิดช่องทางให้ผู้เรียนเลือกเข้ารับบริการการศึกษาภาคบังคับนอกเหนือจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ส่งผลให้ส่วนแบ่งการตลาดของการศึกษาในระบบโรงเรียนมีแนวโน้มลดลงและอาจไม่ได้อยู่ในฐานะการศึกษากระแสหลักอีกต่อไป

2. มิติทางด้านทัศนคติทางการเมืองของกลุ่มเป้าหมาย: การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังค่านิยมที่พึงปรารถนาของรัฐ การให้บริการการศึกษาในระบบส่วนใหญ่ผูกขาดดำเนินการโดยรัฐ ทั้งการกำหนดกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ ระเบียบต่าง ๆ การกำหนดหลักสูตรแกนกลาง รวมถึงกำหนดการแต่งกาย ทรงผมและระเบียบวินัยของนักเรียน ส่งผลให้การศึกษาในระบบถูกควบคุมด้านความคิดและแยกตัวออกจากวิถีชุมชนและสังคม (ทองอยู่ แก้วไพฑูริย์, 2544) อีกทั้งประเพณีนิยมของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำหนดบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนนั้น เปาโล แฟร์ นักปรัชญาการศึกษาชาวบราซิล แสดงทรรศนะว่าบทบาทความสัมพันธ์ในลักษณะครูสอนนักเรียนฟัง ครูเป็นผู้รู้ทุกอย่าง นักเรียนไม่รู้อะไรเลย ครูตั้งระเบียบวินัยและนักเรียนต้องอยู่ในระเบียบวินัย เป็นลักษณะการศึกษาแบบกดขี่ (Paulo Freire, 2005 : 73) การศึกษาในระบบ จึงถูกมองว่า เป็นตัวแทนการปลูกฝังค่านิยมตามทรรศนะของผู้มีอำนาจ มีประเพณีตามแบบแผนอำนาจนิยม จำกัดสิทธิเสรีภาพ โดยปราศจากเหตุผลที่เหมาะสม ลักษณะดังกล่าว ส่งผลให้คนรุ่นใหม่เริ่มปฏิเสธระบบโรงเรียน เนื่องจากคนรุ่นใหม่มีความตื่นตัวทางการเมือง ยึดถือและเคารพหลักการประชาธิปไตย ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพมากขึ้น ความตื่นตัวทางการเมืองของคนรุ่นใหม่เป็นผลมาจากการยึดอำนาจรัฐประหารเพื่อเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ไม่ถูกต้องในสังคมไทยการใช้อำนาจเพื่อลิดรอนสิทธิเสรีภาพ รวมถึงความก้าวหน้าของเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร (ศิริสุตา แสงทอง, 2564 : 286-297)

สรุปว่า สัญญาณทางการเมืองที่ส่งผลต่อการศึกษาในระบบ ครอบคลุมเรื่องนโยบายสาธารณะของรัฐบาล ที่เน้นการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา โดยไม่จำกัดว่าจะอยู่ในสถานศึกษาหรือไม่ ประกอบกับค่านิยมประชาธิปไตย เสรีนิยมของเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ และทัศนคติต่อระบบการศึกษา

2.2. สัญญาณทางเศรษฐกิจ

ภายหลังสิ้นสุดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 (Covid-19) หลายประเทศเข้าสู่สภาวะการชะลอตัวทางเศรษฐกิจ โดยในประเทศไทย ปัญหาการแพร่ระบาดของโควิด 19 ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำที่ทวีความรุนแรงขึ้น

อย่างก้าวกระโดด หากพิจารณาสัญญาณทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับมิติการศึกษา พบว่า ในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ผู้ปกครองของนักเรียนมีรายได้ลดลง ร้อยละ 69.24 และตกงาน หรือไม่สามารถประกอบอาชีพได้ ร้อยละ 16.97 (สำนักข่าว Hfocus เจาะลึกระบบสุขภาพ (2563 : ออนไลน์) เมื่อเสาหลักของครอบครัวมีรายได้ลดลง หรือขาดรายได้ ทำให้ต้นทุนทางการศึกษาของนักเรียนสูงขึ้น นักเรียนกลุ่มดังกล่าว จึงจำเป็นต้องออกจากระบบการศึกษาเพื่อเข้าสู่ระบบแรงงาน ประกอบอาชีพหารายได้จุนเจือตนเองและครอบครัว จากข้อมูลอัตราการเข้าเรียนระดับมัธยมศึกษา ปี พ.ศ. 2563 พบว่า ประเทศไทยมีอัตราการเข้าเรียนมัธยมศึกษาลดลง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561–2563 (ร้อยละ 77.3) ซึ่งเป็นอันดับเกือบท้ายสุดในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) ประกอบกับข้อมูลศูนย์ช่วยเหลือเด็กและเยาวชนในภาวะวิกฤตทางการศึกษา กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา รายงานว่า ปีการศึกษา 2566 มีเด็กและเยาวชนหลุดออกจากระบบการศึกษามากกว่า 100,000 คน สาเหตุสำคัญมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ความยากจนในครัวเรือนที่ไม่สามารถฟื้นตัวได้ภายหลังการแพร่ระบาดของโควิด 19 (เด็กไม่พ้นวิกฤต หลุดนอกระบบนับแสน เหตุครอบครัวไร้งานทำสิ้นหวัง, 2566) สอดคล้องกับรายงานความมั่นคงของมนุษย์ ประเทศไทย ปี พ.ศ. 2565 ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) พบว่า ค่าดัชนีความมั่นคงของมนุษย์มิติการศึกษาลดลงอยู่ในระดับร้อยละ 69.82 เมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2564 ที่อยู่ในระดับ 69.89 (ลดลง 0.07) ในทางตรงกันข้ามค่าดัชนีความมั่นคงของมนุษย์มิติ การมีงานทำสูงขึ้นอยู่ในระดับร้อยละ 70.33 เมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2564 ที่อยู่ในระดับ 69.89 (เพิ่มขึ้น 0.44) ปัจจัยทางเศรษฐกิจจึงเป็นตัวแปรสำคัญต่อการเข้าถึงการศึกษาของเด็กและเยาวชน

ฉะนั้น จากสัญญาณทางเศรษฐกิจข้างต้น ในอนาคตเด็กและเยาวชนจึงมีแนวโน้มที่จะเลือกเข้าสู่ระบบแรงงานมากกว่าการเข้าสู่ระบบการศึกษา เพราะหากเข้าสู่ระบบโรงเรียนก็จะต้องมีต้นทุนทางการศึกษา และเสียโอกาสทางรายได้ สถานการณ์มีแนวโน้มที่จะเป็นเช่นนี้ต่อไปหากสังคมไทยยังไม่สามารถแก้ปัญหาภาวะเศรษฐกิจและความยากจนข้ามรุ่นได้

2.3. สัญญาณทางสังคม

ผู้เขียนขอเสนอสัญญาณทางสังคมเฉพาะด้านการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากร เนื่องจากการศึกษาในระบบ เป็นอุตสาหกรรมทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มประชากรเป็นจำนวนมาก ประเด็นความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรจึงเป็นสัญญาณทางสังคมต่อการศึกษาในระบบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากข้อมูลพบว่า ความก้าวหน้าของระบบบริการสาธารณสุขและคุณภาพชีวิตที่ดี ทำให้ประชากรไทยมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงอายุยืนยาวขึ้น ส่งผลให้สังคมไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2564 กล่าวคือ สังคมมีจำนวนผู้สูงอายุมากกว่า ร้อยละ 20 ของจำนวนประชากร การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุมีผลกระทบต่อปัญหาการขาดแคลนแรงงาน เพราะอัตราการเกิดลดน้อยลง และประชากรเด็กวัยเรียนลดลง (ชิดชงค์ ส. นันทนาเนตร, 2564) จากแผนพัฒนาประชากรเพื่อการพัฒนาประเทศระยะยาว พ.ศ. 2565–2580 คาดการณ์แนวโน้มโครงสร้างประชากรระหว่างปี 2565–2580 ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนโครงสร้างประชากรปี 2565–2580 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565 : ออนไลน์)

ประชากร กลุ่มอายุ	2570		2575		2580	
	จำนวน (ล้านคน)	ร้อยละ	จำนวน (ล้านคน)	ร้อยละ	จำนวน (ล้านคน)	ร้อยละ
0–14 ปี	10.35	15.40	9.61	14.30	8.84	14.30
15–59 ปี	41.22	61.40	39.39	58.80	37.58	58.80
60 ปีขึ้นไป	15.60	23.20	18.00	26.90	19.76	29.90

จากตารางที่ 1 จะเห็นว่า สัดส่วนผู้สูงอายุมีแนวโน้มสูงขึ้นในแต่ละปี ขณะเดียวกันประชากรวัยรุ่นวัยเรียน มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง เฉลี่ยปีละประมาณ 151,000 คน การเปลี่ยนแปลงจำนวนโครงสร้างประชากรเหล่านี้ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของการศึกษาในระบบโรงเรียน เนื่องจากกลุ่มวัยเรียนหรือเด็กเกิดใหม่เป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาในระบบ

2.4. สัญญาณทางเทคโนโลยี

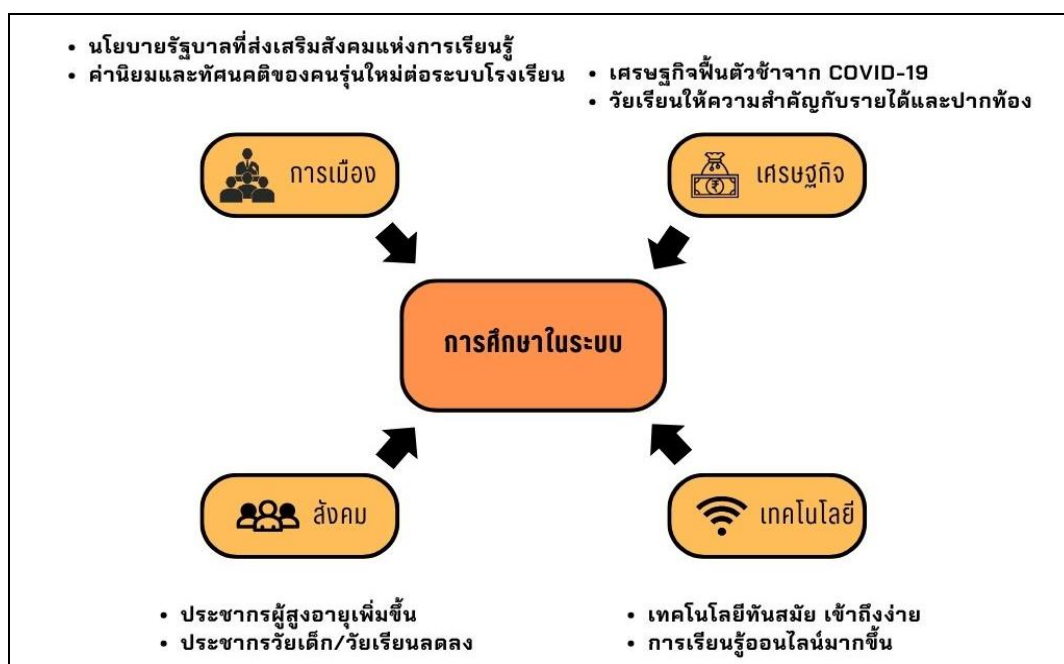
ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างพลิกผัน (Disruption) ทำให้มนุษย์ติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยน ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารได้อย่างไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ส่งผลให้สังคมเกิดคลังข้อมูลข่าวสารความรู้ขนาดใหญ่ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ตามความต้องการ ความสนใจ และความพร้อม เพียงเชื่อมต่อสัญญาณอินเทอร์เน็ต จากพัฒนาการที่รวดเร็วของเทคโนโลยี ระบบข่าวสาร และความรู้ของศาสตร์หลายแขนงในช่วงเวลาที่ผ่านมา จึงก่อให้เกิด “สังคมแห่งการเรียนรู้” หรือ “Learning Society” (ปรัชญา เวสารัชช, 2562) สังคมแห่งการเรียนรู้ คือ การผสมผสานรูปแบบการเรียนรู้จากทุกระบบการศึกษา บุคคลสามารถเรียนรู้ได้จากทุกสถานที่ในสังคม เลือกรับความรู้จากแหล่งความรู้ใด ๆ ก็ได้ตามความสนใจหรือความต้องการพัฒนาตนเอง เมื่อสังคมแห่งการเรียนรู้ สามารถตอบสนองต่อความต้องการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลได้ บทบาทหน้าที่ของระบบโรงเรียนก็จะไม่ใช่สถานที่ในการเรียนรู้ต่อไป (นิคม ทาแดง และทวีวัฒน์ วัฒนะกุลเจริญ, 2562)

ในอีกมุมมองหนึ่ง เทคโนโลยีที่เข้ามาเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนนั้น ขณะเดียวกัน เทคโนโลยีก็ยังได้เข้ามาเปลี่ยนวิธีการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนที่แต่เดิมต้องเข้าชั้นเรียน รับการถ่ายทอดจากครูผู้สอน หน้าห้องเรียนเพียงอย่างเดียว ส่งผลให้การเรียนรู้ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่ในห้องเรียน ไม่จำกัดเงื่อนไขด้านอายุและสถานภาพ อีกต่อไป ผู้เรียนสามารถบริหารจัดการเวลา เข้าถึงการเรียนรู้หรือแหล่งวิทยาการความรู้จากเทคโนโลยี อินเทอร์เน็ตทุกช่องทางได้ด้วยตนเอง (อภิชาติ รอดนิยม, 2564 : 123-133) เห็นได้อย่างชัดเจนว่า สถาบันการศึกษาเริ่มให้บริการ การศึกษาในระบบออนไลน์ หรือผสมผสานระหว่างชั้นเรียนกับออนไลน์มากขึ้น ทั้งการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษา อีกทั้ง ยังมีแพลตฟอร์มการเรียนรู้แบบเปิด MOOC : Massive Open Online Courses เกิดขึ้นในประเทศไทย เป็นรูปแบบการเรียนการสอนออนไลน์ที่ไม่จำกัดจำนวนผู้เรียน รายวิชาที่อยู่ในระบบ MOOC บางรายวิชาจะเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรระดับปริญญาในสถาบันอุดมศึกษา ผู้สนใจสามารถเข้าเรียนรายวิชาได้ตามความต้องการ โดยที่ไม่ต้องขึ้นทะเบียนเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยนั้น สามารถเข้าเรียนเมื่อไหร่ เวลาใดก็ได้ตามความสะดวก และเมื่อเรียนจบจะได้รับใบประกาศนียบัตรยืนยันว่าได้ผ่านการเรียนรู้ในรายวิชานั้นแล้ว (ชรอชนีชัย ชัยมินทร์, 2562 : 46-70) ผลการเรียนรู้ในระบบออนไลน์ หรือ ประกาศนียบัตรที่ได้รับจาก MOOC ผู้เรียนสามารถขอใช้สิทธิตามมาตรา 15 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เทียบโอนประสบการณ์เป็นผลการเรียนรู้ตามหลักสูตรในระดับ การศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษาได้โดยไม่ต้องเข้าไปเรียนซ้ำรายวิชาเดียวกันในชั้นเรียนอีกด้วย

อย่างไรก็ดีสัญญาณการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีดังที่กล่าวมา ผู้เขียนเห็นว่า เทคโนโลยีได้เข้ามามีอิทธิพลทำให้วิธีการจัดการเรียนการสอนแบบดั้งเดิมและระบบโรงเรียนถูกลดทอนบทบาทและความสำคัญลงไป สังคมจะเกิดสถาบันการศึกษาแห่งใหม่ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น มีจำนวนผู้เรียนมหาศาล เข้ามาทดแทนระบบโรงเรียน ในการทำหน้าที่ให้ความรู้แก่ประชากร นั่นคือโรงเรียน “สังคมแห่งการเรียนรู้” กอปรกับความรู้ที่อยู่ในระบบออนไลน์โดยเฉพาะช่องทางการเรียนรู้ในระบบ MOOC ที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาสาระทันสมัยจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้มากกว่าเนื้อหาสาระตามหลักสูตรแกนกลางที่ยังไม่ได้รับการปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพสังคม ดังนั้น ในยุคการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ผู้เรียนสามารถเข้าถึงระบบการเรียนรู้ตามความต้องการ ความสนใจ และความพร้อม รวมถึง ผู้เรียนสามารถกำหนดเนื้อหาและเวลาเรียนที่ต้องการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสภาพวิถีการดำเนินชีวิตของตนเองได้

สรุปได้ว่า จากการตรวจสอบสภาพแวดล้อม 4 ด้าน คือ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี พบสัญญาณที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาในระบบ ได้แก่ นโยบายทางการเมืองที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ให้มีความยืดหยุ่น การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทิศนคติของวัยรุ่นวัยเรียนเริ่มปฏิเสธโครงสร้าง ความเข้มงวดของกฎระเบียบโรงเรียนที่มีลักษณะอำนาจนิยม ปัญหาเรื่องราวได้ครัวเรือนลดลงจากวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้ต้นทุนทางการศึกษาของแต่ละคนสูงขึ้น จึงจำเป็นที่วัยเรียนจะต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานมากกว่าเข้าสู่ระบบ การศึกษา ขณะเดียวกันสถานการณ์สังคมผู้สูงอายุเป็นผลทำให้จำนวนกลุ่มเป้าหมายหลักของการศึกษาในระบบ

มีแนวโน้มลดลงในแต่ละปี ตลอดจนวิวัฒนาการความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ให้กับบุคคลได้ทุกที่ทุกเวลาตามความพร้อม ความสนใจ และความต้องการ ผู้เขียนสรุปเป็นภาพได้ตามแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 สัญญาณแห่งวิกฤตของการศึกษาในระบบ

สัญญาณบางประเภทได้เริ่มส่งผลกระทบต่อผลลัพธ์การจัดการการศึกษาของประเทศอย่างเห็นได้ชัด พิจารณาจากคะแนนผลการประเมินสมรรถนะผู้เรียนมาตรฐานสากล (PISA) ในปี 2565 ขององค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) ในด้านคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และการอ่าน ที่มีผลการประเมินต่ำกว่าเกณฑ์ เป็นการลดลงอย่างต่อเนื่องจากการประเมินครั้งก่อนหน้า (Organization for Economic Cooperation and Development, 2023 : Online) จากสัญญาณภาพรวมทั้งหมด ผู้เขียนคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาในระบบในระยะ 5-10 ปีข้างหน้า ด้วยวิธีการคาดการณ์เชิงยุทธศาสตร์ คือ การทำนายอนาคตที่น่าจะเกิดขึ้น (probable futures) อันเป็นวิธีการคาดการณ์อนาคตจากสภาพเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2564) แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะเกิดขึ้นกับการศึกษาในระบบ มีความเห็นดังนี้

1) แนวโน้มด้านความนิยม : การศึกษาในระบบกำลังเข้าสู่สภาวะ “ความอึดตัว” กล่าวคือ การจัดการศึกษาที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบโรงเรียน จะได้รับความนิยมน้อยลง เนื่องจากโครงสร้าง วิธีการจัดการเรียนรู้ และหลักสูตรไม่สามารถตอบโจทย์การพัฒนาได้ตามความต้องการของผู้เรียน เนื้อหาขาดความทันสมัยที่ผู้เรียนจะนำไปใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตจริง รวมถึงระยะเวลาเรียนที่มีความเคร่งครัดมากจนเป็นอุปสรรคสำหรับการหารายได้เลี้ยงชีพสำหรับผู้เรียนที่มีความจำเป็นต้องทำงานควบคู่กับการศึกษาเนื่องจากสถานการณ์เศรษฐกิจที่ขาดเสถียรภาพ

2) แนวโน้มด้านปริมาณและขนาด : ในระยะ 5-10 ปี อาจมีการยุบ-ควบรวมโรงเรียนจำนวนมาก หรือโรงเรียนที่เคยเป็นสถานศึกษาขนาดใหญ่ก็จะกลายเป็นสถานศึกษาขนาดกลางและขนาดเล็ก แนวโน้มด้านปริมาณและขนาด เป็นผลมาจากสภาพสังคมที่โครงสร้างประชากรมีการเปลี่ยนแปลงจากการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ คือ จำนวนผู้สูงอายุมากขึ้น แต่อัตราการเกิดลดลง ส่งผลให้มีผู้เข้ารับการศึกษาในระบบน้อยลง จึงทำให้ทรัพยากรของโรงเรียนที่เคยได้รับจากรัฐบาลตามสัดส่วนจำนวนผู้เรียนน้อยลงและมีไม่เพียงพอในการบริหารจัดการศึกษา

3) แนวโน้มด้านสถานที่จัดการเรียนการสอน : จากสภาพปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำทางสังคม เป็นผลให้วัยเรียนจำนวนมากเลือกเข้าสู่ตลาดแรงงาน การประกอบอาชีพ หรือหารายได้ มากกว่าการเข้ารับการศึกษาระบบตามปกติที่กล่าวไปข้างต้น แนวโน้มด้านสถานที่จัดการเรียนการสอนของสถานศึกษาประเภทการศึกษาในระบบ จึงอาจมีความเปลี่ยนแปลงไปเพื่อความอยู่รอดของสถานศึกษา จากการจัดที่ตั้งสถานศึกษาเป็นหลักไปสู่การร่วมจัดกับสถานประกอบการ โดยใช้สถานประกอบการเป็นพื้นที่เรียนรู้ หรืออาจมีการจัดการเรียนการสอนผ่าน

ระบบการศึกษาทางไกล (Distance Education) ที่ใช้ความก้าวหน้าของระบบเทคโนโลยีดิจิทัลอำนวยความสะดวกการจัดการศึกษาไปยังผู้เรียน

3. โอกาสในการพัฒนาการศึกษาในระบบ

แม้จะปรากฏภาพสัญญาณวิกฤตจากปัจจัยสภาพแวดล้อมทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ซึ่งเข้ามามีอิทธิพลต่อการศึกษาในระบบ อย่างไรก็ตาม ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายทางการศึกษา ได้แก่ รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการ สามารถนำสัญญาณวิกฤตดังกล่าวมาเป็นโอกาสในการพัฒนาการศึกษาในระบบให้เท่าทันกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปได้ ผู้เขียนขอเสนอโอกาสในการพัฒนาการศึกษาในระบบ ดังนี้

1) ปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ หรือคำสั่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในระบบให้สามารถบริหารจัดการศึกษาได้คล่องตัวมากขึ้น เช่น ปรับปรุงบทบัญญัติหรือข้อความของกฎหมายที่มีลักษณะขัดแย้งกับวิธีปฏิบัติจนเกินไป ให้เป็นกรอบกว้าง ๆ ยืดหยุ่นได้ตามบริบทและเปิดโอกาสให้นำเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาช่วยจัดการเรียนการสอน รวมถึงกำหนดกฎเกณฑ์ให้สถานศึกษาในระบบสามารถจัดการศึกษาร่วมกับสถานประกอบการ องค์กรเอกชนและชุมชนมากขึ้น

2) เนื่องจากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 มีระยะเวลาการใช้งานมากกว่า 15 ปี แนวคิดหลักการ เนื้อหาสาระและตัวชี้วัดจึงมีความล้าสมัยไม่ตอบสนองต่อผู้เรียนและทิศทางการพัฒนาประเทศ รัฐบาลจึงต้องเร่งพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายให้ทันสมัย หลักสูตรควรมีความยืดหยุ่น ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น จัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างหลากหลาย และตัด/ลดเนื้อหาวิชาที่ไม่จำเป็นและทดแทนด้วยรายวิชาที่สอดคล้องกับโลกสมัยใหม่ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน เช่น การจัดการด้านการเงิน การรู้เท่าทันสื่อ การเรียนรู้ตลอดชีวิต ความรอบรู้ด้านสุขภาพ การอยู่ร่วมกับความหลากหลายในสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

3) พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาให้มีทักษะและเทคนิคการสอนสมัยใหม่ โดยนำระบบเทคโนโลยีดิจิทัลการเรียนรู้ทางไกลมาเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาในทุกพื้นที่ เนื้อหาการเรียนรู้ควรประกอบด้วยเนื้อหาการปรับวิธีการสอนของครู จากผู้ถ่ายทอดความรู้เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ และการลดช่องว่าง (Gap) ระหว่างครูกับผู้เรียน เพื่อให้ห้องเรียนมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีบรรยากาศแห่งประชาธิปไตยและคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้เรียนมากขึ้น ทั้งนี้ เงื่อนไขและปัจจัยความสำเร็จประการหนึ่งคือ ต้องลดภาระงานครูที่ไม่จำเป็น ให้ครูมีเวลาอย่างเพียงพอที่จะพัฒนาตนเอง รวมถึงต้องสร้างแรงจูงใจให้ครูเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของการพัฒนาตนเองด้วย

4) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา การศึกษาในระบบซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต ดำเนินการจัดการศึกษาแบบแยกส่วน ไม่ผสมผสานกับการศึกษารูปแบบอื่น ๆ ตามหลักการจัดการศึกษาที่กฎหมายการศึกษาแห่งชาติกำหนดไว้ ส่งผลให้ผู้เรียนได้รับความรู้เฉพาะเนื้อหาที่มีสอนอยู่ในหลักสูตรเพียงอย่างเดียว ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการจึงควรมีนโยบายให้สถานศึกษาในระบบทุกแห่งมีส่วนร่วมจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตามความพร้อมของสถานศึกษาและความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่อยู่ในระบบการศึกษาและนอกระบบการศึกษาเข้าด้วยกัน รวมทั้งช่วยสร้างความยืดหยุ่นหรืออำนวยความสะดวกทางการศึกษาแก่ผู้เรียน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบองค์รวม

5) จากการที่สังคมกำลังเผชิญปัญหาอัตราการเกิดของวัยเรียนน้อยลงและมีผู้สูงอายุจำนวนเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุบางกลุ่มยังคงมีความต้องการการศึกษาเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เท่าทันกับสภาพเปลี่ยนแปลง การศึกษาในระบบซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางสังคม จึงต้องมีส่วนร่วมพัฒนาประเทศภายใต้สังคมผู้สูงอายุ ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการ จึงควรสนับสนุนให้การศึกษาระบบปรับตัวจัดการศึกษาให้กลุ่มเป้าหมายใหม่ ๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มวัยเรียน นั่นคือ กลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อให้โรงเรียนได้มีส่วนร่วมพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็นผู้ที่มีศักยภาพและพึ่งพาตนเองได้ โดยเปิดหลักสูตรอบรมหรือเรียนรู้ระยะสั้นที่เกี่ยวข้องกับความรู้ต่าง ๆ ให้ผู้สูงอายุที่สนใจไปเข้าร่วมเรียนรู้ การดำเนินการดังกล่าวจะช่วยให้การศึกษาในระบบยังคงดำรงรักษาบทบาทความเป็นสถาบันการศึกษาให้คงอยู่คู่ชุมชนและสังคม แม้ว่าจำนวนวัยเรียนจะลดลงก็ตาม

บทสรุป

การศึกษาในระบบ (Formal Education) เป็นระบบการศึกษาประเภทหนึ่งของประเทศ มีจุดมุ่งหมายใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นคนไทย 4.0 อารมณ์ความเป็นไทยและแข่งขันได้ในเวทีโลก ตามเจตนารมณ์ของยุทธศาสตร์ชาติและมาตรฐานการศึกษาของชาติ การศึกษาในระบบมีลักษณะความเข้มงวดในระเบียบวิธีแบบแผนการจัดการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลอย่างแน่นนอน เน้นให้บริการการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก แม้ว่าการศึกษาในระบบจะเป็นการศึกษาที่ได้รับความนิยมจากสังคมเป็นอย่างมาก แต่ระยะเวลาที่ผ่านมา สภาพแวดล้อมทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้การศึกษาในระบบที่มีความเข้มงวดของโครงสร้างขาดความยืดหยุ่นปรับตัวช้าไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงจากสภาพแวดล้อม ส่งผลให้การศึกษาไม่สามารถผลิตบัณฑิตออกไปตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงาน ไม่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้เรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาลดลงอย่างมีนัยสำคัญนำไปสู่ความไม่ศรัทธาและไม่เชื่อถือของวัยเรียนในฐานะผู้ใช้บริการ หากสถานการณ์ข้างต้นยังคงดำเนินต่อไป การศึกษาในระบบจะมีแนวโน้มกลายเป็นการศึกษากระแสรอง ไม่ได้ได้รับความนิยม ปริมาณและขนาดของสถาบันการศึกษาจะเล็กลงจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร จนท้ายที่สุดระบบโรงเรียนก็ถูกยุบหรือควมรวมสูญหายไปจากชุมชน ฉะนั้น หากรัฐบาลและหน่วยงานผู้กำกับดูแลการศึกษาในระบบ ยังคาดหวังให้ระบบโรงเรียนเป็นสถาบันการศึกษาหลักของชุมชนและสังคม รวมถึงประสงค์จะธำรงบทบาทการจัดการเรียนรู้ให้กับประชากร ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องเร่งดำเนินการปรับปรุงกฎระเบียบ ข้อบังคับ หลักสูตร วิธีการจัดการเรียนรู้พัฒนาครู เพื่อให้การศึกษาในระบบมีความยืดหยุ่นมากขึ้นและสอดคล้องกับสภาพการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไป

เอกสารอ้างอิง

- กองบรรณธิการ The Active. (2563). **จบใหม่ไร้งาน อนาคต แะรัฐแก้เชิงรุก**. [Online]. Available : <https://theactive.net/news/20201002-6/>. [2566, พฤศจิกายน 30].
- ชโรษีนิย ชัยมินทร์. (2562). MOOC : เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตในศตวรรษที่ 21. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่**, 1 (1), 46-70.
- ชิดขงศ์ ส. นันทนาเนตร. (2564). ความจำเป็นและเป้าหมายในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ ใน **การเรียนรู้เพื่อชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ หน่วยที่ 1-7**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เด็กไม่พ้นวิกฤต หลุดนอกระบบนับแสน เหตุครอบครัวไร้งานทำ-สิ้นหวัง, (2566, มิถุนายน 19). ใน **เดลินิวส์ออนไลน์**. [Online]. Available: <https://www.dailynews.co.th/news/2450208/>. [2566, ธันวาคม 3].
- ทองอยู่ แก้วไทรชะ. (2544). ระบบการศึกษา ใน **ประมวลสาระชุดวิชาปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 1-5**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ธนพล ชัยชนะ. (2560). **การตัดสินใจของผู้ปกครองในการส่งบุตรหลานเข้าศึกษาโรงเรียนศรีราชา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 18**. สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ธีรศักดิ์ อุปไมยอิจัย. (2560). **พื้นฐานการจัดการการศึกษา**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิคม ทาแดง และทวีวัฒน์ วัฒนะกุลเจริญ. (2562). เทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษาการศึกษา ใน **การพัฒนาหลักสูตร หน่วยที่ 1-7**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- บุศรา นิยมเวช. (2563). **ทฤษฎีการเรียนรู้ด้านการศึกษาและการศึกษาตลอดชีวิต**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประกาศคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. (2562, 22 พฤษภาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 136 ตอนพิเศษ 130 ง. 25-30.
- ปรัชญา เวสารัชช. (2562). สภาพสังคมและเศรษฐกิจกับการศึกษา ใน **การพัฒนาหลักสูตร หน่วยที่ 1-7**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545. (2545, 31 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 119 ตอนที่ 128 ก. 11-14.

- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (2542, 19 สิงหาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 116 ตอนที่ 74 ก. 1-23.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมการเรียนรู้ พ.ศ. 2566. (2566, 19 มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 140 ตอนที่ 20 ก. 60-72.
- เมธชนธ์ ประจวบลาภ และคณะ. (2566). **แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ด้านสุขภาพเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ยาสูบของเด็กและเยาวชนในระบบการศึกษาและการศึกษานอกระบบ** (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- ศิริสุตา แสงทอง. (2564). ความตื่นตัวทางการเมืองของคนรุ่นใหม่ : จุดยืนประชาธิปไตยใหม่แห่งอนาคต. **วารสารมหาจุฬานาครทรรณ**, 8 (2), 286-297.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. (2565). **สถิติการศึกษาประจำปี 2564**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย.
- เศรษฐา ทวีสิน. (2566). **คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี**. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.
- สำนักข่าว Hfocus เจาะลึกระบบสุขภาพ. (2563). **ผลสำรวจพิษโควิด-19 ทำผู้ปกครองตกงาน พกเงินเพื่อใช้จ่าย**. [Online]. Available : <https://www.hfocus.org/content/2020/07/19830>. [2566, ธันวาคม 3].
- สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2566). **สถิติการศึกษาฉบับย่อ ประจำปี 2566**. [Online]. Available : http://mis.moe.go.th/wp-content/uploads/2023/08/stat2566_01.pdf. [2567, มกราคม 9].
- สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. (2561). **ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561-2580 (ฉบับย่อ)**. [Online]. Available : https://www.nesdc.go.th/download/document/SAC/NS_SumPlanOct2018.pdf. [2567, กุมภาพันธ์ 7].
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). **มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561**. นนทบุรี : 21 เซ็นจูรี.
- _____. (2563). **รายงานผลการประเมินและข้อเสนอแนะปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับกฎหมายการศึกษาชาติ**. กรุงเทพฯ : อีเลฟเว่นสตาร์ อินเทอร์เน็ต.
- _____. (2564). **การติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค.
- _____. (2564). **สมรรถนะการศึกษาไทยในเวทีสากล ปี 2563**. กรุงเทพฯ : 21 เซ็นจูรี.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). **แผนพัฒนาประชากรเพื่อการพัฒนาประเทศ ระยะยาว (พ.ศ. 2565-2580)**. [Online]. Available : https://www.nesdc.go.th/ewt_w3c/ewt_dl_link.php?nid=13500. [2566, ธันวาคม 7].
- สุมาลี สังข์ศรี. (2562). **การพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต ใน การพัฒนาหลักสูตร หน่วยที่ 8-15**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุมิตร สุวรรณ. (2554). **การกำหนดยุทธศาสตร์**. นครปฐม : เพชรเกษมพรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- อภิชาติ รอดนิยม. (2564). **เทคโนโลยีการศึกษากับการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ในยุคใหม่**. **วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ**, 6 (9), 123-133.
- อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2564). **การคาดการณ์เชิงยุทธศาสตร์**. เชียงใหม่ : สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- Organization for Economic Cooperation and Development. (2023). **PISA 2022 Results (Volume I) : The State of Learning and Equity in Education**. [Online]. Available : <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/53f23881-en/index.html?itemId=/content/publication/53f23881-en>. [2024, February 7].
- Paulo Freire. (2005). **Pedagogy of the Oppressed : 30th Anniversary Edition**. New York : Continuum.